

Підлужна Г. В. –
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри лінгвометодики
та культури фахової мови
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Компетентнісний підхід до розвитку комунікативних умінь першокласників

Оволодіння мовою як засобом спілкування, мислення, пізнання – необхідна складова розвитку розумових і творчих здібностей учнів, формування гуманістичних ідеалів, прищеплення почуття національної свідомості й гідності. У зв'язку з прийняттям Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.), де мовленнєву (комунікативну) змістову лінію визнано провідною, перед ученими, методистами, вчителями постало завдання розвитку комунікативних умінь учнів сучасної загальноосвітньої школи в цілому та її початкової ланки зокрема [1, с. 2].

Проблема формування комунікативних умінь є досить складною, оскільки в методиці навчання рідної мови молодших школярів ще недостатньо розроблена її належна теоретична база. Донедавна проблема розвитку мовлення з метою формування навичок спілкування у вітчизняній методиці майже не розглядалась. Зазначена проблема більше розроблялась у методиці навчання російської мови та іноземних мов (О. М. Беляєв, І. П. Гудзик, А. А. Миролюбов, Ю. І. Пасов, О. Н. Хорошковська та ін.). Недостатнє теоретико-практичне висвітлення цієї проблеми визначило тему нашої статті.

Розгляд зазначеної проблеми в лінгводидактичному аспекті вимагає з'ясування суті наступних основоположних понять: *компетентність, мовленнєва компетентність, комунікативно-мовленнєві вміння*. Зупинимось на них докладніше.

Навчання першокласників здійснюється за новими навчальними програмами, які спрямовують навчальний процес на формування в учнів ключових та предметних компетентностей. Серед багатьох визначень поняття

"компетентність" ми виокремили наступне: "Компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід у навчальних ситуаціях та повсякденному житті" [4, с. 35].

Мовленнєва компетентність – це комплексне поняття, яке, спираючись на мовну компетенцію, охоплює систему мовленнєвих умінь (вести діалог, сприймати, відтворювати й створювати усні та писемні монологічні й діалогічні висловлювання), які необхідні для спілкування в різних ситуаціях. Це доречне й уміле використання мови й позамовних засобів виразності (інтонації, міміки, жестів) в конкретних комунікативних ситуаціях [3, с. 24].

Для ефективного здійснення мовленнєвої діяльності в умовах міжособистісної взаємодії необхідні *комунікативно-мовленнєві вміння*. Основою таких умінь є частково мовленнєві вміння (звуковимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні) та загальномовленнєві (уміння слухати, розуміти, говорити, читати, писати). Уміння декламувати перед класом, виразно читати, бути активними у процесі інсценізації фрагментів художніх текстів, програвати діалоги, вільно включатися в розмірковування з приводу прочитаного, у дискусійні ситуації – усе це комунікативні вміння, які формуються й розвиваються на уроках рідної мови. Цілеспрямована робота з розвитку цих умінь розпочинається з 1 класу. Окреслимо основні напрямки комунікативно-мовленнєвої діяльності першокласників.

Важливою передумовою формування в учнів комунікативних навичок є *розвиток аудіативних умінь*, який становить важливу складову всіх уроків навчання грамоти. У добукварний та букварний періоди для аудіювання спочатку необхідно пропонувати елементи мовленнєвого потоку (звуки, склади, слова, словосполучення, речення). Наприклад, першокласникам пропонуються завдання на розпізнавання голосних та приголосних звуків, приголосних твердих і м'яких; на визначення кількості складів у почутому слові, виділення наголошеного; на вилучення зайвого слова з тематичної групи, визначення кількості слів у прослуханому реченні тощо.

У післябукварний період аудіювання здійснюється на основі невеликих зв'язних текстів. Завдання можуть бути такими: запам'ятовування та називання дійових осіб твору; відповіді на запитання до прослуханого тексту; розпізнавання казки за її уривком та ін.

Процес формування комунікативного мовлення першокласників передбачає розвиток у них умінь будувати *діалог*. Розпочинається ця діяльність на зразках казок, оповідань, віршів, де наявна розмова двох осіб. Спочатку дітям пропонується відтворити діалог. Важливо мотивувати діяльність першокласників: наприклад, запропонувати їм уявити себе в ролі акторів. Пізніше діти вчаться будувати діалог за певною опорою: за поданим початком, за репліками одного зі співрозмовників, за ситуативними ілюстраціями. Побудові діалогів має передувати наступна поетапна підготовча робота:

- введення школярів у мовленнєву ситуацію (ознайомлення з темою);
- з'ясування суті мовленнєвої ситуації (де, коли відбувається спілкування, про що йдеться);
- визначення психофізіологічного стану співрозмовників (веселі, незадоволені, схвильовані тощо);
- визначення способів спілкування (вербальні, невербальні);
- розподіл ролей.

У процесі формування діалогічних умінь дітей необхідно познайомити з п'ятьма групами слів ввічливості: вітаннями, прощаннями, вибаченнями, подяками, проханнями.

Одночасно з розвитком діалогічних умінь у першокласників формуються вміння будувати невеликі *монологічні усні зв'язні висловлювання*. В організації мовленнєвої діяльності дітей важливо дотримуватись певної послідовності. Спочатку діти вчаться розгорнуто відповідати на запитання за змістом прослуханого чи прочитаного тексту, а також ставити запитання до нього; потім у них формуються вміння переказувати уривок тексту чи невеликий текст у цілому. Нарешті розпочинається робота над формуванням умінь будувати

самостійні зв'язні висловлювання за малюнком, серією сюжетних ілюстрацій, певною життєвою ситуацією, близькою до досвіду дітей.

Важливим аспектом розвитку комунікативних умінь першокласників є формування початкових *риторичних умінь*. Поступово учні мають навчитися чітко вимовляти слова, виділяти більшою силою голосу ті частини речення, які є відповіддю на поставлене питання, тобто слова, які в даній ситуації мовлення є найвагомими, найпотрібнішими для висловлення думки. Учитель повинен постійно стежити за тим, щоб учень, відповідаючи або звертаючись, не обривав речення, а завершував їх, доводив до логічного й граматичного завершення, не повторював одних і тих самих (або зайвих) слів, не підмінював їх надмірним жестикулюванням. Цього діти мають навчатися постійно: в діалогічному мовленні, під час читання текстів, переказування прочитаного тощо. На практичному рівні учні мають засвоїти, що усній формі мовлення властиві певний темп і сила звучання. Розповідати казку потрібно повільно, щоб дати слухачеві можливість самому подумати над ходом подій, стати ніби співучасником розв'язання складних фантастичних ситуацій. Щоб передати динаміку руху, поспішність, швидку зміну однієї події іншою, потрібно темп мовлення прискорити. Дуже швидким має бути темп мовлення під час промовляння скоромовок. Застосовуються вони з певною дидактичною метою: навчитись вимовляти швидко звуки й слова, не втрачаючи виразності й чіткості. Зіставляючи повільний і швидкий темп мовлення, учні усвідомлюють, що в щоденному звичайному спілкуванні використовується розмірений темп мовлення, який дозволяє висловитись виразно та зрозуміло [2, с. 101].

Учні мають учитись керувати силою голосу, знати, що від надмірного напруження голосові зв'язки можуть захворіти (пропадає голос, людина говорить пошепки або зовсім втрачає голос). Надмірно голосна розмова негативно впливає і на слух. Підвищувати силу голосу варто тоді, коли про щось термінове необхідно повідомити на відстані, привернути увагу людей, покликати на допомогу, застерегти тощо.

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках склалися такі ситуації, які спонукали б їх до говоріння. З цією метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (у класі, автобусі, парку, магазині), співрозмовник (товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села та ін.), мета висловлювання (про щось розповісти, повідомити, переконати, виправдатись тощо).

У розвитку усного мовлення (діалогічного й монологічного) доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника; призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому; погоджувати свої репліки з тим, що сказав співрозмовник; в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити та ін.

Таким чином, компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку першокласників полягає у формуванні таких елементарних комунікативних умінь, які б дозволили їм вільно спілкуватись у життєвих мовленнєвих ситуаціях, типових для молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/](http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/)
2. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
3. Крийнова Ж. Д. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на заняттях рідної мови / Ж. Д. Крийнова // Почат. шк. – 2003. – № 11. – С. 24–26.
4. Пономарьова К. Компетентнісний підхід у навчанні грамоти першокласників / К. Пономарьова. – Почат. шк. – 2012. – № 9. – С. 35–40.